

Saulius MATULIS

Šiaulių universitetas

## Lietuvos ateitininkijos fenomenas XX a. ir XXI a. sandūroje: tautą ir visuomenę atnaujinančių religinių pažiūrų raiška

Straipsnyje analizuojama Lietuvos ateitininkijos veikla, kaip Lietuvos kultūrinis religinis fenomenas, apžvelgiama jos raidos istorija tautos religinių pažiūrų kontekste. Ateitininkų federacija, įkurta 1910 m., tarpukario Lietuvoje išaugo į stiprią visuomeninę-kultūrinę srovę. Šalies istorijoje ateitininkai buvo ir išlieka laiko patikrinta bendruomenė, krikščioniškosios moralės tiesas derinanti su modernia šiandiena. Ypač reikšminga ateitininkų, išugdžiusių daug inteligentijos, veikla. Ateitininkijai priklausė plačiai žinomos asmenybės: rašytojas V. Mykolaitis-Putinas, poetai B. Brazdžionis, K. Bradūnas, filosofai S. Šalkauskis, A. Maceina, J. Girnius, istorikas Z. Ivinskis, visuomenės veikėjai P. Dovydaitis, J. Ambrazevičius-Brazaitis, A. Damušis ir daugelis kitų. Lietuvių tautos gyvenime ateitininkija ilgą laiką vaidino lemiamą vaidmenį – narsiai kovojo už tautos išlikimą, valstybės nepriklausomybę. Veikdama pogrindyje ne tik įgyvendino katalikiškumo ir tautiškumo principus, bet ir dalį restitucijos uždavinių, subrandino laisvės kovotojus ir jų rėmėjus.

The article analyzes the activities of Lithuanian *ateitininkai* (Catholic Federation ATEITIS) as a cultural phenomenon, describes its history, the renewal of religious outlook in the nation. *Ateitininkai* federation, established in 1910, grew into a strong social-cultural trend in interwar Lithuania. In the country's history, *ateitininkai* was and remains a time-tested community, adjusting Christian moral truths to modern days. Particularly meaningful were *ateitininkai* activities in educating the intelligentsia. A lot of famous people belonged to them, such as a novelist V. Mykolaitis-Putinas, poets B. Brazdžionis, K. Bradūnas, philosophers S. Šalkauskis, A. Maceina, J. Girnius, a historian Z. Ivinskis, public figures P. Dovydaitis, J. Ambrazevičius-Brazaitis, A. Damušis and many others. *Ateitininkai* played an important role in Lithuania's life, fighting for national independence. Acting in the underground, they not only followed the principles of Catholicism and nationality, but also strove to implement restitution goals, nurtured freedom fighters and their supporters.

### Įvadas

Lietuva įžengė į sparčios kaitos, naujų iššūkių kupiną amžių, kuris kelia naujus reikalavimus asmeniui ir visuomenei. Į tuos iššūkius turi padėti atsakyti švietimas, ugdymas.

Ateitininkai savo veikla svariai prisideda siekiant jaunuomenės auklėjimo krikščioniškųjų tiesų, laisvės ir žmogiškumo dvasia. Tokia ateitininkų skiepijama vertybių sistema bei pastangos ją įkūnyti konkrečia veikla neginčijamai laikytinos žmogiškumo sėkla, sėja ma jaunose sielose ir teikiančia šviesesnės bei teisingesnės ateities viltį.<sup>1</sup>

Iškentėjusi žiauriausią okupaciją, atsilaukusi prieš šimteriopai stipresnius okupantus, nepalūžusi nei dvasiškai, nei fiziškai, giliai religinga krikščioniška siela, tauri tautiška dvasia šiandien būtina „kaip pirminė tautos ir valstybės vadovė“ ir tą pareigą turi suvokti, niekada jos neatsisakyti<sup>2</sup>.

Didžiausias iššūkis – *laisvė*. Lietuvių tauta atmetė prievartinę, asmens laisvę pamynusią tvarką, bet dabartinę gyvenimo sanklodos kaitą lydi moralinės, ekonominės, socialinės krizės<sup>3</sup>. *Globalizacija* – esminis iššūkis tautos savivokai ir egzistencijai apskritai. Bendras pasaulio ūkis, jį lydinti unifikuota vartotojiška kultūra turi stiprią, tautines kultūras naikinančią galią. Jai pasipriešinti galima ne užsidarant esamose tautos kultūros formose, o nuolat kuriant šiuolaikinę tautos tapatybę, ginant krašto kultūrinį ir ekonominį savarankiškumą, plėtojant tarptautinei konkurencijai būtinas asmens galias, stiprinant santykį su kultūrine ir pilietine Lietuvos tradicija – Lietuva gali likti savimi per kultūrą.<sup>4</sup>

Ateitininkijos veiklos išėivijoje klausimus istoriniu aspektu savo disertacijoje išsamiai nagrinėjo I. Bučinskytė<sup>5</sup>. Ji apibūdino organizacinį ir ideologinį paveldą, įgytą nepriklausomos Lietuvos laikais bei pirmosios sovietų ir nacių okupacijos metais, aptarė organizacijos raidą DP stovyklų laikotarpiu, atkūrė ateitininkų organizacijos struktūrą bei raidą JAV, apžvelgė jos padėtį Vokietijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Anglijoje, Kanadoje, Australijoje, Pietų Amerikos šalyse. I. Bučinskytė ištyrė ateitininkų poziciją aktualiais lietuvių išėivijos gyvenimo klausimais (XX a. 5–7 deš.), apžvelgė principų taikymą okupacijos sąlygomis.

Ateitininkų istorija atsispindi kun. S. Ylos „Ateitininkų vadovė“ (jis susilaukė trijų laidų – 1960, 1983 ir 2006 m.). Knygoje aptarta organizacijos kilmė, ideologija, organizaciniai klausimai, struktūra, veiklos kryptys, spauda, vadovavimas, charakterizuoti vadai, saviauklos kryptys, simboliai (raiška), posėdžiai ir jų formos. Šiam ateitininkų dvasios vadui ir knygų autoriui dėmesį parodė A. Norvilas<sup>6</sup>, G. Mikelaitis parengė knygą „Tolyn į laiką – gilyn į gelmę“<sup>7</sup>.

Mokslo tyrėjus domino atskirų ateitininkijos lyderių asmenybės, veikla. Tačiau mokslškai ateitininkų organizacijos ideologijos raida nėra tyrinėta. Laikui bėgant sukauptą patirtį būtų galima kūrybiškai panaudoti šiandien, naujomis aplinkybėmis, tobulinant edukacinę organizacijos veiklą ir asmens ugdymą joje. Ši patirtis leidžia mokytis iš praeities pamokų, teikti mokslines rekomendacijas tobulinant tautai ir visuomenei svarbią religinę ideologiją.

Tyrimo problema: kodėl Lietuvos ateitininkijos veiklą XX a. ir XXI a. sandūroje galima apibūdinti kaip fenomenalią ir kokiomis religinėmis pažiūromis remiantis buvo siekiama atnaujinti tautą ir visuomenę?

Tikslas – atskleisti Lietuvos ateitininkijos fenomeno esmę XX a. ir XXI a. sandūroje, išryškinti tautą bei visuomenę atnaujinančias religines pažiūras.

Tyrimo metodologinį pagrindą sudaro šios nuostatos:

1. Konfesinio neotomizmo idėja, jog ryšys su Dievu yra teisingų santykių su žmonėmis kūrimo pagrindas, padedantis išlaikyti bendrystę kaip meilės ryšį su pasauliu.
2. Krikščioniškojo egzistencializmo filosofija, teigianti, kad asmuo tobulėja bendraudamas, save realizuodamas ir puoselėdamas savo individualumą.<sup>8</sup>
3. Idealistinė filosofija, skelbianti, jog žmogus yra dvasinės prigimties, todėl jo tikslas tapti tikru žmogumi, tobulinti savo vidinę kultūrą, atlikti žmogiškąją misiją, skleisti dvasingumą ir padėti kitiems tapti dvasingesniems.

4. Istorizmo principas, reiškiantis, kad visų šiandienos mokslo idėjų ištakos randamos praityje. Pažįstant praityje sukurtas teorijas, galima geriau suprasti ir prognozuoti mokslo plėtrą, tikslingiau reaguoti į gyvenimo padiktuotas ugdymo problemas.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros, dokumentų analizė.

### **Pirmosios ateitininkų programos „Trys pamatiniai klausimai“ edukacinė kryptis**

Ne vienas žymus lietuvių inteligentas, švietėjas teigiamai įvertino „Tris pamatinius klausimus“. J. Girnius tai pavadino ateitininkijos dokumentu<sup>9</sup>, kuriame iškeliami trys pagrindiniai filosofinio pobūdžio klausimai: 1. Kuo mes save vadiname ir kodėl? 2. Ką aplink save matome? 3. Kokios mūsų priedermės, siekiai ir keliai?

Pirmasis klausimas glaudžiai siejasi su anksčiau P. Dovydaičio parašytu straipsniu „Tikėjimo elementas žmogaus gyvenime“. Ieškoma atsakymo į klausimus: Kam gyvena žmonija? Kam mes gyvename? Iš kur žmogus? Iš kur visas pasaulis?<sup>10</sup>. „Trijuose pamatiniuose klausimuose“ atkreipiamas dėmesys į tai, jog žmonės blaškosi tarp krikščionybės ir ateizmo. Todėl rekomenduojama remtis principu: esant priešingoms nuomonėms – diskutuoti, aiškintis ir aiškinti atvirai šių priešingų nuomonių esmę.

Atsakant į pirmąjį klausimą, atskleidžiama žmogaus esmė. Žmogaus ir visa ko buvimas priežastimi laikomas „Dievas-Kūrėjas, visa ko Priežastis, gerumo, tiesos, doros, gėrio, grožio, teisybės, laimės turinys ir šaltinis“<sup>11</sup>. Išpažįstant krikščioniškąją pasaulėžiūrą, pripažįstama, kad:

- kiekvienam gimusiajam Dievas sukuria individualią dvasią, apibrėžia gyvenimo planą, numato tikslą. To tikslo įgyvendinimas priklauso nuo kiekvieno konkretaus žmogaus – jam Dievas davė visišką laisvę ir teisę apsispręsti, kaip elgtis;

- tikėjimo reikšmė žmogaus gyvenime didelė. Toks pat reikšmingas Kristaus vaidmuo kiekvieno tikinčiojo gyvenime. Dievo žodis yra „dieviškai-žmogiškas Jėzaus Kristaus asmuo“<sup>12</sup>. Kristus yra žmonijos tikslas, pradžia ir pabaiga. Jis yra gyvenimo centras. Kristus parodė žmogui gyvenimo tikslą ir kelią, kuriuo reikia eiti siekiant to tikslo. Tikslas – atrasti tiesą, kuri yra ir pats Kristus: „Aš esu tiesa, aš esu kelias, aš esu gyvenimas.“<sup>13</sup>

- Bažnyčios vaidmuo žmogaus gyvenime taip pat labai svarbus, todėl dera visiems prisijungti prie krikščioniškosios bendruomenės, gyventi prasmingą gyvenimą, tapti gerais katalikais. Bažnyčia patraukli dėl jos universalumo, visuotinum, integralumo: „Bažnyčia yra visuotina, visa paliečianti, visavietė, visiems ir visur sava, viską apimanti, į viską reaguojanti.“<sup>14</sup>

Antrasis klausimas apima žmogaus santykį su jį supančiu pasauliu: „Ką matome aplink save?“ Atsakant į jį svarstoma žmogaus laisvės problema, jos esmė – kuris laisvesnis – tikintis ar netikintis:

- „laisvasis“ priklauso nuo prietarų, papročių, rutinos; tai vergaujantis žmogus, bijantis išsakyti savo nuomonę, pasipriešinti nusistovėjusiai tvarkai;

- tikras krikščionis niekada neišsižada tikėjimo. Jis bet kuriuo atveju budeliui pasakytų, jog „jūs galite man gyvybę atimti, o ne sąžinę, jūs galite turėti mano kraują, o ne tikėjimą“<sup>15</sup>. Tikintysis turi tvirtą nuomonę, jis yra stiprios dvasios.

Taigi stipresnis ir dvasiškai laisvesnis yra tikintysis.

Ginant prigimtinių tikėjimą, svarstoma stabų garbinimo problema. Be materialinės kultūros, paties žmogaus išrasto ginklo, stabu laikomas ir *protas bei mokslas*, nes ir šie fenomenai ne visada naudojami dvasiniam gyvenimui tobulinti. Jiems irgi suteikiama didesnė vertė negu dvasiniam gyvenimui. Žmogus esą sureikšmina mokslo vaidmenį pažinimo procese, protą laiko visagaliu, tačiau yra tokių dalykų, kurie tiesiogiai pažinimui neprieinami ir jais būtina tikėti: Dievas yra aukščiau už bet kokį žmogaus protą.

Programos metmenyse išsamiau aptariami įvairių mokslų tyrimo rezultatai ir jų interpretacijos, prieštaraujancios krikščioniškosioms tiesoms. Rašoma apie nesuprantančius savo gyvenimo tikslo ir prasmės. Todėl autorius aiškina, kad išsivaduoti iš tokios situacijos ir gyvenimo būdo, padėti prisikelti žmogui iš dorinio nuopuolio bei purvo įmanoma tik „sugrįžus prie to, kas atmesta“<sup>16</sup>.

Programos metmenyse pabrėžiama, kad tik tikėjimas ir doras katalikiškas gyvenimas gali padėti atrasti tiesą bei ramybę. Tikintis žmogus žino, kodėl gyvena. Jo neslegia nežinomybė. Jis nelaukia mirties su baime. Priešingai, jis gyvena viltimi ir troškimu pažinti Kristų. Jam padeda Katalikų Bažnyčia.

Ryškiausiai pagrindinis naujojo sąjūdžio tikslas atsiskleidžia trečiojoje dalyje „Mūsų priedermės, siekiai ir keliai prie jų“ – žmogų reikia grąžinti prie prigimtinių tikėjimo. Į šį tikslą P. Dovydaitis kviečia popiežiaus Pijaus X šūkiu: „Pasilikę Kristaus Bažnyčioje, kuri yra paties Kristaus kūnas, mes prieš visą pasaulį ištariame: instaurare omnia in Christo (Eph 1, 10) – viską atnaujinti Kristuje.“<sup>17</sup>

„Trijuose pamatiniuose klausimuose“ nusakomos ateitininkų organizacijos narių pareigos – be nuolatinio savęs tobulinimo, atlikti visuomenės švietimo priedermes, aiškinti šio sąjūdžio esmę visiems jo nesuprantantiems:

- patikėti ir pripažinti, kad Kristus-Dievas „yra mūsų Alfa ir Omega, kad Kristus yra pirmas ir paskutinis mūsų gyvenimo tikslas“<sup>18</sup>;
- netapti pagyrūnais, neveidmainiauti nei prieš save, nei prieš kitus;
- sąjūdžio principus ir veiklos turinio tiesas ginti argumentuotai, atvirai ir principingai;
- aiškinti klystantiesiems, kad Katalikų Bažnyčios Kristus, Dievas-žmogus „yra tikriausias faktas“;
- dirbti ir vykdyti įsipareigojimus nenutolstant nuo savo įsitikinimų, dirbti kryptingai ir nesustojant, nepaisant kliūčių ir trukdžių;
- gyventi, vadovaujantis principu „ne aš gyvenu, bet manyje – Kristus“;
- pradėti nuo savo dvasinio pasaulio stiprinimo – tam turi padėti savianalizė, sistemingas gilinimasis į tikėjimo dalykus; tik dvasiškai sustiprėję sąjūdžio nariai galėtų tapti pavyzdžiu kitiems žmonėms ir padėtų jiems ne tik suprasti, ko jie ieško, bet ir surasti;
- atsisakyti stambeldystės ir prietarų elementų;
- komunikuojant visada prisiminti šventojo apaštalo skelbtą žmonių lygybės principą: „Visi Dievo sūnūs per tikėjimą į Kristų Jėzų; visi Kristuje apkrikštyti Kristumi apsitaisėte; nėra nei žydo, nei graiko, nei vergo, nei laisvo, nei vyro, nei moters; nes visi jūs esate Kristuje Jėzuse“;
- ateitininkai turi įrodyti, kad Bažnyčiai jie atsidavę sąmoningai.<sup>19</sup>

Paskutinioji programos tezė skirta katalikiškai žmogaus esmei atskleisti: žmogus yra

tobuliausias Dievo kūrinys; nėra nei protingų, nei kvailų, nei vargšų, nei turtuolių, visi žmonės *moraliskai lygūs*, visi lygūs prieš Dievą, nes visi pašaukti Jam tarnauti ir Jį mylėti. Tad pabrėžiamas ir propaguojamas katalikiško gyvenimo būdo bruožas – bendruomeniškumas. Telkimosi vieta siūloma „Ateitis“<sup>20</sup>.

Programinis straipsnis baigiamas kvietimu vienyti: „Visus, kurie su mumis sutinkate, kviečiame paduoti vienas kitam ranką iš atviros širdies, kad susispietę apie „Ateitį“ galėtume tuojau pradėti vykdyti mūsų idealus gyvenime. Kas prie mūsų išdėstytų nuomonių turi ką pridėti ar atimti, kas kam labiau pageidaujama, kas kam labiau sopa, malonėkite kuo atviriau pasakyti ir su tais visais įvairių įvairiausiai reikalais ir reikalėliais teikitės kreiptis.“<sup>21</sup>

Pirmosios ateitininkų programos *ugdomąjį turinį* teigiamai įvertino J. Girnius: „Tai iš tikro pagrindinis ateitininkijos dokumentas. Rašinys turtingas ir aistringas. Brandus intelektualine mintimi, kur keliamos ir sprendžiamos didžiosios ieškojimo ir tikėjimo, mokslo ir religijos, tiesos ir laisvės, žmogaus paskirties ir žmonijos likimo problemos.“<sup>22</sup> Programą teigiamai vertino, nes joje padėti ideologiniai pamatai, apibrėžta organizacijos misija.

Ateitininkai veikė stengdamiesi sugrąžinti Kristų į žmonijos centrą. Dievo buvimą, tikėjimo reikalingumą pradedančioji ateitininkija įrodinėjo esmingai. Ateitininkų edukacinės veiklos tikslas apėmė šiuos uždavinius:

- atnaujinti save, savo gyvenamąją aplinką ir savo tautą Kristuje;
- prisidėti prie žmonijos dvasinio atgimimo, būti atviriems sau ir kitiems žmonėms.

Apie ateitininkijos narių atsinaujinimą praėjus pusei amžiaus rašė P. Dovydaičio bendraražygis E. Draugelis: kad ateitininkai pirmieji įgyvendindami šūkį „Visa atnaujinti Kristuje“ pasiryžo atsinaujinti – būti blaivininkais, nerūkyti, laikytis duoto žodžio, būti punktualūs, kalbėtis vieni su kitais tik lietuviškai, pamokoms, o vėliau studijoms rengtis rimtai. Pirmieji ateitininkai pasiryžo viešai praktikuoti katalikiškus papročius: susitikę garbinti Kristaus vardą, eidami pro bažnyčią ar pro kryžių, susitikę dvasininką, nusiimti kepurę, kad būtų pagerbtas ne tik kunigas – žmogus, bet ir tikėjimo, dėl kurio ateitininkai pasiryžę grumtis, atstovas. Tais laikais šios smulkmenos buvusios labai reikšmingos. Tai buvo savotiškas protestas prie bedievybės rutiną. E. Draugelio teigimu, tapti ateitininku nėra lengva. Tik nuolat dirbant, aukojantis, nusiviliant, kenčiant, atsitiesiant tai įmanoma. Tapti ateitininku padeda daugelis veiksnių – ir šeima, ir rimti draugai, ir vertinga knyga.<sup>23</sup>

## **Naujų gyvenimo aplinkybių nulemti visa atnaujinančios ateitininkų veiklos integralūs projektai**

Ateitininkai turėjo pripažinti Dievą ne tik protu ir širdimi, bet liudyti konkrečiu elgesiu. Toks uždavinys suformuluotas 1920 m. Kaune įvykusiame ateitininkų kongrese, skirtame pirmajam ateitininkijos gyvavimo dešimtmečiui paminėti. Kongrese P. Dovydaitis skaitė pranešimą – jis kalbėjo apie ateitininkų pasaulėžiūros pagrindus, organizacijos tikslus, išryškino ateitininko idealą<sup>24</sup>. Nuo 1921 m. organizacija vėl sulaukia didesnės ideologinės savo vado paramos ir auklėjamosios įtakos. P. Dovydaitis rodo organizacijos nariams tikėjimo, ištikimybės ir atsidavimo savo idealams pavyzdį. Ateitininkijos šūkis „Visa atnaujinti Kristuje“ organizacijos vadui ir nariams reiškė kasdienį savęs atnaujinimą. Vado

iniciatyva šūkis įgavo religinio atsinaujinimo kryptį. Dabar jis skambėjo „Visa atnaujinti Kristuje per Eucharistiją“. Tad sąjūdis plėtojosi į eucharistinį sąjūdį.

Eucharistinio sąjūdžio metais P. Dovydaitis daugiau dėmesio skyrė liturgijai, stengėsi įkvėpti ateitininkams mokslo meilę, ragino jaunimą siekti aukštojo mokslo. Visada turėjo viltį drauge su dorais, tikinčiais ir išsilavinusiais žmonėmis – lietuviais išvesti Lietuvą „iš kultūrinių sutemų“, skatinti labiau vertinti idealiuosius dalykus. Ypatingas noras buvo įtraukti į šį sąjūdį kaimo jaunimą, darbininkus, šviesti juos krikščioniška dvasia.

Atsižvelgdamas į Lietuvos padėtį, praėjus 15 metų nuo ateitininkų organizacijos veiklos pradžios, P. Dovydaitis suformulavo veiklos uždavinius ateitininkų dvasiniam atsinaujinimui, aktyviai jų veiklai visuomenėje, jos tobulinimui:

- ateitininkų uždavinys visas jėgas atiduoti Lietuvos nepriklausomybei išlaikyti ir smurtu išplėštajai Lietuvos daliai su jos sostine Vilniumi susigrąžinti;

- norint išlaikyti nepriklausomybę, būtina dirbti kultūrinį darbą visose gyvenimo srityse. Tam tikslui reikia įvairiausių specialistų, todėl ateitininkai privalo eiti ten, kur juos rengia, o atėjus Vilniaus vadavimo momentui jie turi būti pirmi;

- kad atliktų minėtus uždavinius, ateitininkija turi likti ištikima tai savo dvasiai, kuri ją gaivino visuose ligšioliniuose pasiryžimuose. Ateitininkija turi visada būti jauna ir idealistė, pasiryžusi pasiaukoti aukštomis vertybėms. Ji neturi pasiduoti provokacijoms, įtakai veidmainių, kurie stengiasi jaunimą atitraukti nuo vertingų dalykų ir kreipti į nereikšmingus;

- ateitininkija gyvenimo neneigia – ji stoja grumtis su jo negerovėmis, grumiasi ir nugalai, materialiuosius dalykus palenkia dvasiniams. Tam tikslui reikia daug pasiryžimo, aktyvumo, pertvarkos noro;

- labai svarbu, kad ateitininkijos neištiktų krizė, nes gyvenimas pasidarė ramesnis, nereikalauja fizinių aukų.

- ateitininkai – neramios dvasios žmonės. Ateitininkija negali nusiraminti, bet privalo ieškoti naujų būdų gyvenimą kurti, kreipti jį užsibrėžtomis kryptimis;

- jauna valstybė turi daug rūpesčių, neatidėliotinių uždavinių. Ateitininkai sąmoningai turi ateiti į pagalbą juos spręsti. Žmonės turi daug ydų – ateitininkija privalo padėti jas naikinti;

- „Jei lygintume mūsų jauną tautinę valstybę su jaunu organizmu, tai ateitininkija turi būti to organizmo smegenys, kurie kuo veikliausiai pajustų kiekvieną pavojų, tam organizmui gresiantį, ir pasiskubintų su pagelbstimomis priemonėmis.“<sup>25</sup>

Gyvybiškai tikėdamas ateitininkijos jėga, reikalingumu tautos ir valstybės gyvenime, P. Dovydaitis suprato ir konstatavo, jog, sprendama visuomenės auklėjimo uždavinius, organizacija turi eiti koja į koją su gyvenimu, o dideliems darbams reikia pasiryžti, tobulėti.

Integralios ateitininkų veiklos strategijos projektą 1925 m. ateitininkų kongrese, įsipareigojdamas dalyvauti ateitininkų veikloje, pateikė S. Šalkauskis, savo pasaulėžiūra ir veiklos motyvacija subrendęs veikti valstybės ir tautos labui Lietuvoje. Kongreso dalyviams jis visybiškai atskleidė ateitininkijos esmę ir projektavo gyvenimo aplinkybes atitin-kančius ateitininkų veiklos principus.

Šviečiamojo, strateginio pobūdžio programinės kalbos turinį profesorius siejo su kultūros filosofija grindžiamu gyvenimo idealu, kurio turinys sintetiškai apėmė gamtą, kultūrą ir religiją. Kongreso dalyviams išsamiai išdėstė teiginius, kokia turėtų būti ateitininkų

organizacija, kad jos nariai dirbtų taip, jog veikla atitiktų šūkį „Visa atnaujinti Kristuje tarnaujant Dievui ir Tėvynei“, o jaunimas rinktųsi pilnutinio gyvenimo idealą<sup>26</sup>. S. Šalkauskis išryškino keturis esminius organizacijos bruožus.

- Ateitininkija – tai lietuvių organizacija; jos nariai tautybę laiko teigiamu gyvenimo veiksmu ir kelia sau uždavinį dirbti tautos naudai.

Tačiau tautybė S. Šalkauskio koncepcijoje nėra keliami kaip gyvenimo tikslas. Kadangi joks gyvenimas neįmanomas be formos (lyties), be turinio, joks veikimas neįmanomas be tikslo ir be priemonės, labai svarbu rūpintis, kad tarp gyvenimo formos ir gyvenimo turinio būtų tinkamas santykis. S. Šalkauskis mini du kraštutinius, kai neteisingai reiškiasi tas santykis. Taip elgiasi kosmopolitai internacionalistai, kurie nepaiso gyvenimo formos ir vienašališkai įvertina gyvenimo turinį. Jie atitrūksta nuo realaus tautos pagrindo. Antrieji – tautininkai nacionalistai. Jie vienašališkai įvertina tautinę gyvenimo lytį, paskęsta ekskliuzyvizme (lot. *exclusio* – diferenciacija, išskyrimas, išmetimas), atsiriboja nuo dvasinio žmonijos turinio. S. Šalkauskis pažymi, kad tik išlaikant integralią pusiausvyrą tarp tautinės gyvenimo formos ir bendražmogiško gyvenimo turinio galima išspręsti tautinį klausimą. Kai tautybė naudojama gyvenimo turiniui reikštis, tarp tautų antagonizmo išvengiama. Prieštaravimų atsiranda, kai prieštarauja pasaulėžiūros. Todėl siektinu katalikų idealu laikytina visuotinė pasaulėžiūra, darniai besireiškianti individualiomis tautinėmis formomis. Pagrindęs tautiškumo principą, S. Šalkauskis ateitininkams suformuluoja pareigą – visomis leistinomis priemonėmis dirbti teisingai suprastos tautybės naudai, vengti tautinio ekskliuzyvizmo, trukdančio tautoms darniai sugyventi<sup>27</sup>.

S. Šalkauskis ateitininkų nelaiko nacionalistais dėl to, jog jie iškėlė ir antrą šūkį, kuris orientavo į dvasinio gyvenimo tobulinimą – „Visa atnaujinti Kristuje“. Susiejus abiejų šūkių turinį gaunamas vienas, visybiškesnis – „Visa atnaujinti Kristuje tarnaujant Dievui ir Tėvynei“. Jis ir iškeltas antrojo atgimimo metu, priešinant demoralizuojančiai caro valdžios įtakai<sup>28</sup>.

S. Šalkauskis prognozuoja, kad neparengus jaunimo kokybiškai veiklai visuomenėje sutrumpinamas protinio, dorinio ir profesinio pasiruošimo laikotarpis, kuris tikram inteligentui turi būti pakankamai ilgas. Priešingu atveju būsimojo inteligento veikla tampa mažiau vertinga intelektualiniu, moraliniu ir specialybės požiūriu. Tai S. Šalkauskis pritaiko ir politinei veiklai. Ji neretai demoralizuojančiai veikia „greit išdygusius politikus – jų protinis, dorinis ir profesinis pasiruošimas pasirodo nepakankamas, lyginant su darbo sudėtingumu“<sup>29</sup>. Lietuvoje pastaraisiais metais pasitaikiusį iškabų darkymą mokslininkas vertina kaip nepakankamą dorinę, protinę ir politinę brandą tų, kuriems dar reikia sąmoningai bręsti. Todėl S. Šalkauskis atkreipia dėmesį į jaunimo prigimtines ir jaunatvės savybes, kurių turi paisyti ateitininkų vadai kaip organizacijos narių ugdytojai: tai materialiai nesuinteresuotas idealizmas ir aukštųjų idealų meilė, pasitikėjimas kilniais principais, paslankumas kovoti su neprotiniais gyvenimo įpročiais ir aukotis.

Anot S. Šalkauskio, labai svarbu, jog tokios kilnios žmogaus dvasios savybės valdytų žmogaus gyvenimą ir veiklą, būtų sustiprintos ir „laimėtos visam gyvenimui“. Tam reikia paruošiamojo darbo, kad jos taptų tvirto būdo ir jautrios sąžinės savybėmis. Tad natūraliai daroma išvada, kad kiekvienas ateitininkas savo dalyvavimą ateitininkų organizacijoje turi vertinti kaip auklėjimąsi, lavinimąsi ir ruošimąsi veikti visuomenėje<sup>30</sup>.

Sukonkretinti ir filosofiskai pagrįsti ateitininkų veiklos principai, uždaviniai ir pareigos buvo įtvirtinti 1925 m. kongrese. Juos pristatė S. Šalkauskis.

*Pirmasis principas – patriotizmas.* Pranešėjas jį pavadino sudėtingu – pasirošti būti patriotu inteligentu reikia daug pastangų ir dalykinio pasirengimo, nes kiekviena tauta kaip individualybė yra linkusi į tautinį egoizmą. Tautai būtina įveikti polinkį į šovinizmą. Tik tada ji gali pakilti į visuotinį dvasingumą. Drauge S. Šalkauskis šią problemą atskleidė orientuodamasis į patriotizmo esmę: tikras patriotas turi ginti teisėtus tautos interesus ir neretai būti ypač tvirtos dvasios kovodamas už tautos teises. Tačiau kovojant už teisėtus tautos reikalus svarbu nepamiršti tikrosios patriotizmo esmės.

*Katalikiškumo principas* reiškia, jog ateitininkas privalo tapti „rinktiniu“ inteligentu kataliku, todėl turi teisingai suprasti krikščioniškosios religijos esmę ir ypač Katalikų Bažnyčios mokslą. Tikėjimo stiprumą autorius sieja su žmogaus kultūros lygiu – nekultūringoje visuomenėje esą ir religija nekultūringai suprantama, netinkamai praktikuojama. Tikinčiųjų pareiga rūpintis bendrosios savo kultūros kėlimu, kad religijos vertę geriau suprastų.

*Inteligentiškumo principui* S. Šalkauskio koncepcijoje teikiama didelė reikšmė. Būsimasis vadas formulavo kiekvienam ateitininkui privalomą ugdymosi uždavinį „tapti rinktiniu prozininku lavinimosi priemonėmis“<sup>31</sup>. Inteligentas – tas žmogus, kuris (kuri) yra daugiau išsilavinęs (-usi) už kitus ir iškilęs (-usi) iš bendros žmonių masės, tobuliau supranta veiklos ir gyvenimo idėjas, laikosi jų.

*Veiklumo principas bei pareigos visuomeniniame gyvenime* reiškė ateitininkų ugdymąsi plačiai veiklai visuomenėje. Šis principas apima visus anksčiau minėtuosius principus. Inteligentas veikėjas, *kaip lietuvis*, turi būti patriotas. Jis dalyvauja viešame gyvenime ir stengiasi jį formuoti pagal teisės, tvarkos ir solidarumo principus; *kaip tikras katalikas* – atsidėjęs apaštalas, padeda netikintiesiems surasti Dievą bei pagelbėti nelaimingiems žmonėms, skelbia ir liudija žmonėms tikrojo dorinio gyvenimo idėją, teikia reikalingiems dvasinę pagalbą; *kaip intelektualas* – griežtas principų vykdytojas, patriotiškai nusiteikęs bei visapusiškai išsilavinęs.

S. Šalkauskis laikėsi nuostatos, kad ateitininkai visuomenėje kokybiškai dirbti gali tik subrendę ir pasirengę teoriškai bei praktiškai. *Idėjiniu (teoriniu)* požiūriu pasirengiama atliekant šiuos uždavinius: *tautinės nuostatos* sustiprėja rengiantis tautos kultūros kūrybai; *dorovinės nuostatos* išugdomos stiprinant religinį sąmoningumą; *principinius nusiteikimus* padeda išsiugdyti lavinimasis, kuris, be to, padeda pažinti daug idėjų ir išsiaiškinti, kokia jų praktinė nauda. Tačiau *pasiruošimas veikimui* įgyjamas per veiksmus. Čia S. Šalkauskis mini keletą bendrų nusiteikimų – pavyzdžiui, *tvirtas kūnas, tvirtas (drausmingas) būdas ir paslankumas veikti*. Tvirtą kūną padeda išugdyti gimnastika, sportas, rankų darbai. Drausmingą būdą – uolus vykdymas viso to, ko reikalauja pareigos. Paslankumą veikti išugdo visos minėtos priemonės.

## Atsikūrusios organizacijos edukacinės veiklos kryptys XX a. 10-ajame dešimtmetyje

Paskutiniajame XX a. dešimtmetyje ryškunami ateitininkų *asmenybių brandai ir jų veiklai trukdę veiksniai*: komunizmas sistemingai žlugdė žmogaus sąmonę, naikino pasitikėjimo dvasią, ateizmas griovė Visatos visybinio supratimo pamatus, iškreipė Visatos esmę ir vaizdą. Komunizmą kuriančių ideologų suformuota aplinka ir diegiama ideologinė siste-



ma padarė didžiulę ugdomąją žalą augančiam jaunimui – dėl to jis negali suprasti, kas yra atsakomybė, pasitikėjimas, tiesa, padorumas ir kt. Tai visos Lietuvos visuomenės problemos, aktyviai keltos 1994 m. liepos 14–17 d. Vilniuje vykusiame XII kongrese, kur buvo ne tik vertinama esanti situacija, bet ir suformuluoti ateitininkų ugdymosi ir edukacinės veiklos uždaviniai, pabrėžiant socialinio teisingumo svarbą viešame Lietuvos gyvenime, iškeltas pasauliečio vaidmuo kuriant gyvąją Katalikų Bažnyčią Lietuvoje.

Šiame kongrese akcentuotas idėjinio vieningumo uždavinys. Visus ateitininkijos narius vienija krikščioniškieji idealai, Dievo, Tėvynės, artimo meilė. Kongresas pripažino, jog ir toliau organizacijos nariams lieka svarbus uždavinys – eiti į kasdienio gyvenimo aplinką, skleisti tą pačią ideologiją. Visų narių tikslas tas pats – atnaujinti aplinką ir visą kasdienį gyvenimą palenkti į Kristų<sup>32</sup>.

XXI a. ateitininkai sutiko su šūkiu „Liudyti Kristų XXI amžiuje“. Ateitininkams išliko aktualus jų pačių ir visos visuomenės dvasingumo klausimas. Ateitininkų vadovybė aktualizuoja idėją, kad dvasinio polėkio niekas neturi užgožti – nei priemonės, nei metodai, nei kas nors kita.

Pabrėžiamas bendruomeniškumas, bendra veikla, telkimasis, drauge individualybių – talentų raiška. Aiškinama, jog bendra veikla atveria didesnes galimybes, teikia jėgų ir energijos priimti teisingus sprendimus, tačiau aktualu rodyti valią bei ryžtą keistis ir padėti kitiems keistis.

Visuomeniškumo interpretacija dera su ateitininkų pasirinktuoju visuomeniškumo principu. Jis natūraliai siejasi ir su S. Šalkauskio parengta ateitininkų ideologija, kuri ragina neužsisklęsti savo tautoje, o matyti ir bendražmogiškas problemas, bendrauti su kitomis tautomis. Kaip visuomeniškumo ištakas popiežius nurodo Kristaus žodžius, kuriais jis kvietė apaštalus pagalbon „pasotinti minią“. Visuomeniškumo paskatos šaltinis – gilnimasis į Bažnyčios mokslą.

## Išvados

1. Pirmojoje ideologinėje ateitininkų programoje (1911 m.) buvo orientuojamasi į krašto žmonių, ypač jaunimo, deformuojamą tikėjimą ir tautiškumą, buvo suformuluoti veiklos principai – *tautiškumas ir katalikiškumas*, apibrėžtas idealas, iškeltas tikslas – ginti prigimtinių tikėjimą, stiprinti tautinį tapatumą, visybiškai tobulėti. Morališkai remiami vadovo P. Dovydaičio, dvasininkų, ateitininkai vadovavosi šūkiu „Visa atnaujinti Kristuje“, stiprino savo tikėjimą bei dvasingumą, liudijo jį abejojantiems, puoselėjo tautos dvasinę kultūrą.

2. Antroji veiklos programa (1921 m.) orientavo visus narius prisidėti prie Lietuvos nepriklausomybės išlaikymo, veikti įvairiose gyvenimo srityse, šviesti kaimo žmones, ypač jaunimą. Ėmė reikštis talentingos, tautos labai veikiančios asmenybės – būsimieji ateitininkų lyderiai. S. Šalkauskis conceptualiai suformulavo esminius organizacijos bruožus: praturtino ideologiją, sukonkretino edukacinės veiklos kryptis.

3. 1925 m. jubiliejiniame kongrese patikslinti, labiau apibrėžti ir argumentuoti ateitininkų organizacijos principai, veiklos perspektyva: patriotizmo (tautiškumo) principas sukonkretintas esmės, teisingo santykio su savąja tauta ir kitomis tautomis, asmenybės to-

bulėjimo, jo ugdymo ir ugdymosi, tautos dvasingumo stiprinimo atžvilgiais; priklausymas ateitininkų organizacijai interpretuotas kaip *sąmoningas apsisprendimas įvairiapusiškai tobulėti* ir tapti lietuviu patriotu, sąmoningu kataliku, tikru inteligentu, aktyviu visuomenės veikėju ir geru specialistu.

4. Trečiajame ateitininkijos gyvavimo dešimtmetyje, kaip ir anksčiau, ateitininkų pastangos įgyvendinti ateitininkų ideologinę programą buvo nesėkmingos, tačiau tikėta, jog Lietuvos katalikiškoji jaunuomenė gali sėkmingai įveikti intensyviai Lietuvoje vykstančią dechristianizaciją, pagonėjimą, bolševizmą. Tam tikslui pabrėžtas visuomeninis sąmoningumo ugdymosi uždavinys. Vadovybė skatino narius sprendžiant visus klausimus gilintis, mokytis sąmoningumo ir veikti kokybiškiau.

5. Lietuvoje prasidėjus atgimimui, dar veikiant okupacinio režimo struktūroms, atsikūrusi ateitininkija (1989 m.) patyrė sunkių išbandymų, tačiau nepasuko savajai ideologijai priešinga kryptimi, tvirtinosi Lietuvos visuomenėje. Paskutiniajame XX a. dešimtmetyje ateitininkai pasiryžo grąžinti lietuvių tautai Kristų. Atkreiptas dėmesys į tris veiklos sritis: a) talkinti Katalikų Bažnyčiai; b) prisidėti prie socialinio teisingumo įgyvendinimo; c) rūpintis, kad katalikiškoji spauda atliktų pozityvias edukacines funkcijas. Katalikiškumo reiškinys liudija ateitininkų pasaulėžiūrą, požiūrį į savęs ugdymą, visuomenės atnaujinimą, pasiryžimą vykdyti pagrindinę organizacijos misiją.

## NUORODOS

- <sup>1</sup> Adamkus V. Sveikinimas XII ateitininkų konferencijai. XII ateitininkų konferencijos medžiaga. Rankraštis. Kaunas.
- <sup>2</sup> XII konf. medžiaga. 1999 m. liepos 25–26 d.
- <sup>3</sup> Aramavičiūtė V. Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda. Vilnius: Gimtasis žodis. 2005. P. 73.
- <sup>4</sup> Valstybinės švietimo strateginės nuostatos 2003–2012 m. Vilnius. 2004.
- <sup>5</sup> Bučinskytė I. Ateitininkų federacija išsivijoje XX a. 5–7 dešimtmėčiuose. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU. 2006.
- <sup>6</sup> Yla S. Ateitininkų vadovas / sud. A. Norvila. Vilnius: Naujasis lankas. 2006.
- <sup>7</sup> Mikelaitytis G. Tolyti laiką – gilinti gelmę. Vilnius: Aidai. 1997.
- <sup>8</sup> Jacopozzi A. Religijos filosofija. Vilnius: Aidai. 1998.
- <sup>9</sup> Girnius J. Prof. Pranas Dovydaitytis. Chicago: Ateitis. 1975. P. 353.
- <sup>10</sup> Dovydaitytis P. Trys pamatiniai klausimai. Ateitis. 1911. Nr. 1. P. 6–26.
- <sup>11</sup> Ten pat. P. 6.
- <sup>12</sup> Ten pat. P. 8.
- <sup>13</sup> Ten pat.
- <sup>14</sup> Ten pat. P. 9.
- <sup>15</sup> Ten pat. P. 12.
- <sup>16</sup> Ten pat. P. 18.
- <sup>17</sup> Ten pat. P. 19.
- <sup>18</sup> Ten pat. P. 20.
- <sup>19</sup> Ten pat.
- <sup>20</sup> Ten pat. P. 23.
- <sup>21</sup> Ten pat. P. 26.
- <sup>22</sup> Girnius. Ten pat. P. 353.

- <sup>23</sup> *Draugelis E.* Ateitininkų sąjūdis // *Ateitis*. 1960. Nr. 3. P. 63.
- <sup>24</sup> *Yla S.* Ateitininkų vadovas. Vilnius: Naujasis lankas. 2006. P. 470.
- <sup>25</sup> Ten pat.
- <sup>26</sup> *Šalkauskis S.* Ateitininkų principai bei pareigos. Referatas, skaitytas Kaune 1925 m. per jubiliejinį Ateitininkų sąjungos kongresą // *Židinys*. 1925. Nr. 8–12: P. 226.
- <sup>27</sup> Ten pat. P. 231.
- <sup>28</sup> Ten pat. P. 234.
- <sup>29</sup> Ten pat. P. 238.
- <sup>30</sup> Ten pat. P. 239.
- <sup>31</sup> Ten pat. P. 252.
- <sup>32</sup> *Polikaitis J.* Kalba, pasakyta XII ateitininkų kongrese. Ateitininkų XII kongreso medžiaga. Rankraštis. 1994.

## LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. *Adamkus V.* Sveikinimas XII ateitininkų konferencijai. XII ateitininkų konferencijos medžiaga. Rankraštis. Kaunas.
2. *Aramavičiūtė V.* Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda. Vilnius: Gimtasis žodis. 2005.
3. *Dovydaitis P.* Trys pamatiniai klausimai. *Ateitis*. 1911. Nr. 1. P. 6–26.
4. *Draugelis E.* Ateitininkų sąjūdis // *Ateitis*. 1960. Nr. 3. P. 59–63.
5. *Girnius J.* Prof. Pranas Dovydaitis. Chicago: Ateitis. 1975.
6. *Yla S.* Ateitininkų vadovas / sud. A. Norvila. Vilnius: Naujasis lankas. 2006.
7. *Jacopozzi A.* Religijos filosofija. Vilnius: Aidai.
8. *Polikaitis J.* Kalba, pasakyta XII ateitininkų kongrese. Ateitininkų XII kongreso medžiaga. Rankraštis. 1994.
9. *Šalkauskis S.* Ateitininkų principai bei pareigos. Referatas, skaitytas Kaune 1925 m. per jubiliejinį Ateitininkų sąjungos kongresą // *Židinys*. 1925. Nr. 8–12. P. 225–268.
10. Valstybinės švietimo strateginės nuostatos 2003–2012 m. Vilnius. 2004.

Gauta: 2010 06 03

Parengta spaudai: 2010 09 03

Saulius MATULIS

## THE PHENOMENON OF LITHUANIAN ATEITININKAI AT THE TURN OF THE 20TH AND 21ST CENTURIES: THE RENEWAL OF A NATION AND SOCIETY IN TERMS OF RELIGION

### S u m m a r y

*Ateitininkai* movement is a national phenomenon that emerged as a resistance to Lithuania's occupation of 1795. Lithuania was occupied by the tsarist Russia with the aim to integrate the country into the Russian territories and its political, economic system. In 1830–1831 there had been uprisings as an attempt to get rid of this occupation.

Catholic Church was the only obstacle to the complete Lithuania's integration to Russia. It started with the press ban and others Russian means applied to Lithuanian ethnic lands because there had been a gifted and active leader bishop Motiejus Valančius (1801–1875).

The strengthening national revival found a new threat for nationalism and human spirituality. It had been linked with Lithuanian youth studies in Russian universities, where the ideas of atheism were propagated. Not one Lithuanian young man was influenced by atheism, the spirit of socialism where "life background is material without spirit, civilization without culture, classic society without human personality. Socialism was not only

without spirit, but it was destroying spiritual, legitimate, Christian origin. Some of them moved to liberalism, fighting for boundless individual freedom. Their cultural deal was positive – without principles, spiritual ideas, without Christianity”. Not one Lithuanian became freethinker, indifferent person to religion or atheist. So precipice opened between faithful, pious Lithuanian folk and faithless Lithuanian enlightened persons like in Rzeczpospolita times – between national and Polonised Lithuanian nobility.

At Petrapilis Theological Academy, Lithuanian Catholic students raised an idea to start a movement which would be a balance to national indifference and Catholicism. An idea was suggested by the student V. Jurgutis: “Lithuania needs a new force, a Catholic intellectual organization.” He appointed the first meeting where students priests M. Vaitkus, P. Kuraitis, J. Galdikas were invited.

Historical sources prove that the best ideological leader of *ateitininkai* was P. Dovydaitis. He formulated the goals of *ateitininkai* movement. He was the editor of a newspaper for youth “Future” where he expressed his ideas.

P. Dovydaitis’ aim was to defend Catholic faith and the teaching of Christ and to help non-believers to get back to Catholic values. He made up his mind to get involved into this big job with full responsibility and devotion. With the regaining of the independence (1918), *ateitininkai* raised new tasks for their educational and social activities. Watching the spread of atheistic tendencies in Lithuania, *ateitininkai* directed to the religious renewal. Besides, in existing circumstances *ateitininkai* had to strengthen national consciousness that could consolidate independence. In the first decade new personalities appeared, engaged in *ateitininkai* matters, among them – philosopher, educator S. Šalkauskis. He gave the philosophic background to *ateitininkai*, revealed the importance of education in preparation to serve the society in renewing it.

After the First World War the public fight against God and Church a bit decreased but there appeared more people denying God’s existence in general. That’s why *ateitininkai* raised different tasks. Catholicism got closely related to personal life. Now *ateitininkai* had to look back to their personal lives and take care of the integrity of their words, beliefs and behaviour.

*Ateitininkai* determination to *renew and help to renew* Lithuanian society was shown on the 1–21 of December in 1990 at the jubilee conference held in Vilnius, celebrating the 80<sup>th</sup> anniversary of *ateitininkai* movement and the 75<sup>th</sup> anniversary of J. Girnius. The Holy Mass intention was: “We pray God to lead our nation, all Lithuania in the Christian revival.”

The first decade of *ateitininkai* activities demanded to be vigilant. Such needs are always relevant because people give in to secularism and yesterday’s atheism. They inform the society that Lithuanian Catholic Church and *ateitininkai* principles are old-fashioned. S. Tamkevičius talked about it and invited to be vigilant and evaluate if it is really possible to inspect national principles. There would be no need to discuss that it is important to nurture nationalism but today as never before it is more important to develop the love for nation. *Ateitininkai* have to find the way how to spread real values.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: *ateitininkijos* fenomenas, tauta ir visuomenė, religinės pažiūros.

KEY WORDS: phenomenon of *ateitininkai*, nation, society, religious outlook.

**Saulius MATULIS** – Šiaulių universiteto socialinių mokslų daktaras. Tyrinėjimų sritis – katalikiškos jaunimo organizacijos. Adresas: Kaštonų g. 2, 80112 Kairiai, Šiaulių r. Mob. tel. 8 687 81 278. El. paštas saulius.matulis@gmail.com.

**Saulius MATULIS** – Doctor of social sciences at Šiauliai University. The field of interest: Catholic youth organizations. Address: Kaštonų g. 2, 80112 Kairiai, Šiaulių r. Mob. tel. 8 687 81 278. E-mail: saulius.matulis@gmail.com.